

Col·lecció: Azimut - 97

LES ASCENSIONS DE VERDAGUER AL PIRINEU

*GUIA D'ITINERARIS PER
RESSEGUIR LES ASCENSIONS
QUE MOSSÈN CINTO VA
REALITZAR ALS CIMS DEL PIRINEU*

BERNAT GASULL I ROIG

Cossetània
EDICIONS

*Què són los Pirineus?: serpent deforme
que, eixint encara de la mar d'Astúries,
per beure l'aigua a on se banya Empúries
atravessa pel mig un continent.*

*Quan ja a la mar Mediterrània arriba,
al mirar-la, potser, tan espantable,
amb un colp de sa espasa formidable
en dos lo migpartí l'Omnipotent.*

JACINT VERDAGUER
Canigó, Cant IV

*Pirene, lluny dels homes, vivia allí, dels óssos
i llops en lo feréstec, rellent amagatall,
sobre un roc, mal coberta d'un mant de cabells rossos
de por i esgarrifances fent lo darrer badall.*

*Del bosc de flames mústiga la trau, com vera rosa
que enyora, trasplantada, son marge regadiu,
i tan bon punt d'un salze al dolç frescal la posa,
colltorcent-se esllanguida: —Jo moro ací! —li diu.*

*[...] I esmerletant de timbes i grops aquelles terres,
escrestant les muntanyes, llevant als puigs lo front,
un mauseol alçà-li de serres sobre serres
que, mal arrastellades fan gemegar lo món.*

JACINT VERDAGUER
L'Atlàntida, Cant I
L'incendi dels Pirineus

Introducció

Segurament més d'una vegada ens hem demanat, tot enfilant un cim, qui i com, en aquells inicis de l'excursionisme, va pujar aquella o aquella altra muntanya. Si ens volta pel cap una figura tan emblemàtica de l'univers cultural nostre com Jacint Verdaguer, la pregunta encara ens pot encuriosir més. Ens ha arribat, per una o altra banda, que aquest poeta va recórrer i pujar alguns dels pics més singulars del nostre país. Potser ens en sona algun; la Pica d'Estats tal vegada. Però segurament no en sabríem gaires més. Per a molts, l'apassionant i extraordinari vessant muntanyenc de l'escriptor no és encara, malgrat tot, gaire conegut, fins i tot dins de l'àmbit muntanyenc pròpiament. Aquesta guia va sorgir, doncs, com una pregunta, o més aviat com un mer acte de tafaneria: esbrinar quins eren aquests cims. I va continuar amb una temptació: resseguir-ne les passes i comparar les descripcions de l'escriptor amb la nostra vivència actual. D'aquí se'n va derivar un treball de recerca a través de les notes i escrits de mossèn Cinto i de la comprovació sobre el terreny, tot realitzant les hipotètiques rutes que hauria pogut fer el poeta. Han estat moltes les estones anant amunt i avall per la muntanya i de fer barrinar el cap contrastant les diverses opcions.

El resultat que us presentem, però, no són pas les conclusions d'aquesta feina, sinó purament la part pràctica plasmada com a guia de muntanya. És amb aquesta intenció que han estat aplegades les diverses vies d'ascensió en un format fàcil i gens feixuc per tal de recórrer-les, més d'un segle després, seguint les empremtes del poeta.

El gruix principal d'aquesta guia són, per tant, les ressenyes dels itineraris, on s'ha procurat facilitar el màxim de dades pràctiques per a la reproducció de les rutes, amb descripcions bàsiques, sintetitzades i que remetent a mapes orientatius que cal recolzar amb cartografia més concisa. En tots aquells casos en què ha estat possible les descripcions corren paral·leles a les notes en paraula de Verdaguer. Aquestes són les veritables fonts dels itineraris i a la vegada constitueixen una remarca-

ble guia excursionista en bona part encara de viva actualitat. D'altres itineraris, més mancats de referències directes per part del poeta, són més aviat aproximacions. En tot cas, en cada itinerari s'esmenten, si s'escau, les dificultats d'aquesta identificació.

Les hem aplegades en 29 itineraris que descriuen ascensions que va realitzar Jacint Verdaguer pels Pirineus o que, si més no, molt probablement les duqué a terme. Per bé que cadascun dels itineraris correspon a una ruta, puntualment contenen vies alternatives o n'apleguen de properes de curta durada. Evidentment s'han tingut en compte, tot i que en alguns casos les interpretacions dels itineraris han estat diferents, els estudis i la bibliografia anterior.

La tria dels itineraris s'ha centrat només en aquells que eren ascensions a pics o cotes enlairades, pròpies en general de l'alta muntanya, amb la qual cosa s'han descartat d'altres itineraris a peu entre pobles o altres punts interessants visitats per l'escriptor. Així mateix, de les dues grans rutes realitzades per Jacint Verdaguer els anys 1882 i 1883 (vegeu més endavant l'apartat "Verdaguer excursionista als Pirineus") només s'han extret els trams que complien aquests requisits, i s'han deixat de banda interessants travesses, llevat que el recorregut passés per algun port important o un tram plenament muntanyenc.

L'alta muntanya, per ésser sens dubte el paisatge menys modificat i intervingut del nostre país, és probablement l'indret més fidel a la descripció verdagueriana que podem trobar més de cent anys després. L'alta muntanya és avui dia el paisatge, per dir-ho d'alguna manera, més verdaguerià. El seguiment atent d'aquestes rutes ha estat una veritable descoberta amb notables sorpreses, i que contradiuen, segons aquesta interpretació, anteriors afirmacions sobre els itineraris del poeta: des de nous cims inèdits assolits pel poeta, reinterpretacions i canvis d'itineraris, fins a modificacions de primeres ascensions nacionals que ja havia realitzat anteriorment Verdaguer. S'ha acompanyat cada itinerari (més enllà de les notes d'excursions) de referències verdaguerianes, perquè el muntanyenc pugui reconèixer i rellegir, de viva veu del poeta, i en el mateix indret, allò que l'envolta.

Aquest és, doncs, un recull senzill i ras de motxilla. Un primer tast introductori de poc volum per emprar mentre es camina, es fa una aturada o s'arriba al cim; per fer-lo servir en el moment, mentre es palpa la pròpia muntanya, per ésser posat a prova, per trobar-hi objeccions, però sobretot per desvetllar la passió per un apassionat per la muntanya com era Verdaguer. Ara només cal animar tothom a atrevir-se a reviuere l'extraordinària aventura de Jacint Verdaguer per l'alta muntanya pirinenca, i gaudir de les mil sensacions que desvetllen a cada pas els seus versos i vivències.

Agraiments

A tots aquells amics i amigues (que en són molts), i família especialment, que m'han acompanyat, rellegit el text, donat un cop de mà comprovant les rutes i que han tingut la paciència d'aguantar-me la fal·lera verdegueriana.

I a tota aquella gent que m'he trobat pel camí, que m'han explicat encara les mateixes contalles que explicava Verdaguer, que m'han fet redescobrir els vells camins (molts dels quals emboscats) i els topònims que no surten als mapes ni a les guies, i dels quals parla el poeta; i que m'han parlat encara amb el català melodiós i ric de mossèn Cinto, i que, acceptant les meves demandes, m'han assessorat sobre itineraris, topònims i d'altres informacions, o bé simplement s'han interessat pel poeta: guardes de refugis, muntanyencs, pastors, antics caçadors d'isards, pagesos, mossens, apassionats de Verdaguer i gent de tota mena.

Verdaguer excursionista als Pirineus

Malgrat que mossèn Jacint Verdaguer no era pròpiament un alpinista, sí que tenia una bona dosi de preparació física, coneixement de la muntanya (tant de geografia i de natura com de l'entorn humà) i, sobretot, una gosadia que el duia a aventurar-se amb sotana, sabates, paraigua i maleta per geleres, tempestes, grimpades i desnivells considerables. Alhora, tot i que no es corresponia amb el material i vestimenta que emprava en les excursions, era coneixedor de l'activitat dels pioners dels Pirineus i dels estris propis de l'alta activitat muntanyenca. Així mateix, sovint es feia acompanyar de guies experimentats (pastors o caçadors), tal i com llavors ho feien les expedicions, o bé d'amics o d'altres clergues de la comarca. La seva activitat va tenir una gran influència en el món excursionista català. Ingressà a l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (precedent de l'actual Centre Excursionista de Catalunya) l'any 1878, i les seves xerrades i obra escrita, especialment *Canigó*, van catalitzar una descoberta de la muntanya per part de les classes urbanes del moment. Gràcies a la seva poesia es va conèixer més la nostra geografia muntanyenca i va esperar l'excursionisme català, tot popularitzant la imatge dels Pirineus. Les llegendes, rondalles, les descripcions i especialment l'obra *Canigó* van ser clau per acostar la muntanya a molts sectors socials i alimentar la dosi patriòtica, tot redescobrint i revitalitzant els símbols del nostre país.

L'obra *Canigó* fou en gran part l'excusa per a la realització de la majoria d'ascensions i rutes pels Pirineus. Tanmateix, abans, tant el 1873 —anant de Vic a Prats de Molló en part a peu pel coll d'Ares i després caminant per les Alberes— com especialment el 1877 —per la collada de Toses i fent el coll de Pimorent a peu de camí cap a Lourdes—, ja havia fet les primeres excursions per aquest massís. Cal tenir present a la vegada que aquesta serralada ja havia estat font d'inspiració en la seva obra, com és el cas de *L'Atlàntida*, on ja en el cant primer, "L'incendi dels Pirineus", relata la famosa llegenda d'Hèrcules i Pirene. L'estiu del 1878, en la seva estada al Montgrony, va pujar al Coma

Ermada i, sobretot els estius del 1879 i 1880, a la Presta, al Vallespir, va admirar i resseguir la falda i els contorns del massís del Canigó, i s'arribà fins a jaça de Cadí, un fet evocador del projecte de la seva futura obra. El juliol i agost del 1880, decidit clarament a emprendre l'obra *Canigó*, s'enfilà també de la Presta fins a la vall de Núria, va fer el Puigmal i va recórrer les valls fins a Carançà. Des de Núria, a través de la vall d'Eina, arribà a Llívia, on no parà de perdre's per les muntanyes i des d'on probablement va fer el Carlit, els estanys de Noedes i el puig Peric (fets discutits). De l'any 1881 hi ha poques dades sobre l'activitat excursionista del poeta, que segurament davallà, ja que va passar bona part de l'estiu a Comillas, a Cantàbria. No obstant això, sembla que aquella tardor també va visitar els Pirineus: l'octubre la vall de Ribes i el novembre el Vallespir i les Corberes (va anar al congost de Galamús). Fou durant els anys 1882 i 1883 quan va assolir la majoria d'ascensions, en dos estius encarats plenament a recollir material i coneixements per a l'obra *Canigó*. Verdaguer llavors tenia entre 37 i 38 anys.

L'estiu del 1882 va partir de la Seu d'Urgell el 9 de juliol. Hi havia arribat el dia 7 des de Puigcerdà procedent de Barcelona (dia 5 de juliol). La travessa el duria fins a les Maleides (massís de la Maladeta) i a Viella fins al 23 de juliol. En acabat, hagué de tornar a Comillas via Gascunya i el País Basc. Durant aquell juliol, de la Seu s'arribà a Castellbò, Sant Joan de l'Erm, pujà al Rubió (pic de l'Orri), al pic de Salòria en travessa per baixar al Pallars per Tor, Norís, Ainet de Bessan i Tírvia, i es va enfilem per la vall de Cardós vers el coll de Campirme fins a Esterrí d'Àneu. D'Esterrí va recórrer la Noguera Pallaresa amunt fins a Montgarri, va entrar a la Vall d'Aran pel pla de Beret, i d'allí va fer cap, vall avall, a Arties i Viella. Des de Viella, per l'Artiga de Lin, va pujar a l'Aneto (22 de juliol), i va tornar altre cop a Viella el dia 23 de juliol. L'Aneto, després del Canigó, va ser sens dubte l'altre puntal patriòtic de Verdaguer com a cim culminant del Pirineu i dels catalans.

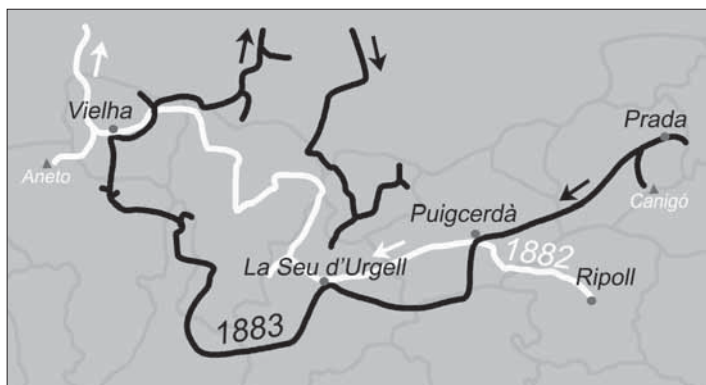
L'estiu del 1883 va realitzar una travessa encara més llarga, amb algunes estades més perllongades en alguns punts concrets (Prada, Puigcerdà, Capdella, Boí, Ordino i Soldeu). Venint també de Barcelona (2 de juliol), arribà a Prada el 3 de juliol. De Prada passà a Vernet i Castell, des d'on pujà a la pica del Canigó. Prosseguí cap a la Cerdanya; i d'allí a la Seu d'Urgell, tot fent el Cadí en travessa i passant per Gósol i Tuixén. D'allí baixà fins a Organyà, i en travessa tot pujant a Santa Fe, arribà a la Pobla de Segur. Va continuar cap a Gerri de la Sal i va veure l'Argenteria. I de Gerri, per Montcortés, va arribar a la Vall Fosca, on probablement pujà al Montsent de Pallars i a l'estany Gento. Va entrar a la vall de Boí. Allí va pujar als Besiberis (tossal del Capseres), a la Pala Alta de Sarradé, i en travessa cap a Arties

va passar vora el Montardo d'Aran. De Gessa, a plena vall, va remuntar cap a Montgarri amb un intent frustrat de pujar al Maubèrme, i en travessa des de Montgarri, intentant de fer el Mont Valier, va arribar a l'Arieja per Coflens. Després de visitar la contrada, via Tolosa va remuntar l'Arieja fins a Foix, Tarascó i Auzat, d'on va partir per fer el Montcalm i la Pica d'Estats en travessa fins a Llorts, a Andorra. Allí va pujar al Casamanya, al pic de la Cometa (Coma de Varilles) i als estanys de Pessons. Finalment, després d'una nevada, el dia 7 de setembre va decidir deixar la ruta i tornar a Vic.

Tots dos recorreguts (1882 i 1883) queden reflectits precisament en el vol en carrossa que Gentil i Flordeneu fan a *Canigó* pel Pirineu, i que té com a extrems justament els massissos del Canigó i la Maladeta.

El juliol del 1884 va pujar al santuari de la Mare de Déu del Mont on, davant mateix del Canigó, va acabar l'obra. Finalment el 1886 s'editaria el llibre.

Les dades que confirmen aquest historial es refermen tant en l'obra *Canigó* i en les seves anotacions, com sobretot en les notes i apunts de les llibretes de viatge, a més de fonts més indirectes com cartes o escrits, d'ell mateix o d'amics del poeta. L'any 1887 van aparèixer dins *Excursions i viatges* els manuscrits *Excursió a l'Alt Pallars*, *L'Aplech de Montgarre* i *La Ermita del Mont*. Tanmateix, els anomenats *Quaderns pirinencs*, que agrupen les llibretes d'excursió entre els anys 1878 i 1884, foren publicats molt més tard. Conservats a la Biblioteca de Catalunya, s'hi compten quatre relligats (a més d'alguns altres fulls i cartes): el que fa referència al Pirineu els anys 1879 i 1880, el de la travesa del 1882 i dues llibretes de la travesa del 1883. El material emprat en l'apartat d'ascensions d'aquesta guia prové de totes aquestes fonts. La versió dels textos de Verdaguer aquí transcrits provenen bàsicament de l'edició, a

Traveses realitzades per Verdaguer entre els anys 1882 i 1883

cura de Narcís Garolera, d'*Excursions i viatges*. Garolera és qui ha fet una transcripció més acurada de tots els textos d'aquestes llibretes d'excursions, i per tant dels manuscrits bàsics per fer el seguiment més exacte de les passes del poeta.

Per Verdaguer, la seva delicada salut no era impediment per a la pràctica de l'excursionisme; ans el contrari, ja que era precisament entre cingles que li marxaven tots els mals. Fidel tant com podia a la missa matinal arreu on es trobava i fervent admirador de la fe de la gent de muntanya, l'autor, un pic fora vila, s'arremangava la sotana, la fermava a la cintura (mostrant els pantalons) i caminava tot cantant. En les travesses duia una maleta (o se la feia dur), un paraigua i sempre una llibreta on hi entaforava, entre full i full, herbes i flors que recollia. A la llibreta hi detallava els recorreguts, el dietari i anotacions de tot tipus, des d'observacions fins a croquis de situació, especialment des de llocs alterosos. Feia força via, procurant abastar els millors indrets, limitat pels llocs de pernoctació —rarament al ras— en hostals, rectories, bordes o cabanes, cosa que l'obligava sovint a fer llargues jornades de caminada. Amb tot, tenia temps per observar i interpretar plenament l'entorn, fonent el vessant científic i el literari. Més enllà de la recollida de contalles, tradicions i d'altra saviesa popular cal remarcar la seva extrema preocupació per tot allò que feia referència al món natural i a la seva preservació. Són nombroses les cites de plantes i animals, els reculls de noms, l'excel·lència del paisatge i les anotacions davant de les amenaces de la seva degradació. A finals del segle XIX s'inicià un procés fort de desforestació de l'alta muntanya que culminaria a principis i mitjans del segle XX. El paisatge, llavors boscos i salvatge del Pirineu, ple d'avetoses, llops i óssos, s'estava transformant. Verdaguer en fa nombroses referències, que hem afegit a l'apartat de cada ascensió. Així, retrata els processos amenaçadors d'erosió per desforestació, l'excés de pasturatge i la preocupació constant per la desaparició de les avetoses, abans tan abundoses. Encara avui, tot i la recuperació de la massa arbrada, alguns boscos d'alta muntanya no semblen tenir la ufana que el poeta tingué la sort de contemplar.

Finalment, cal recordar que el nom de Verdaguer ha quedat fixat també en la toponímia pirinenca. Més enllà de la punta de 5.380 m que porta el seu nom als Andes del Perú, el pic nord-oest de la Pica d'Estats s'anomena, d'ençà del centenari de la seva ascensió, pic Verdaguer (3.125 m). També hi ha hagut la proposta, en record d'un hipotètic pas de Verdaguer per allí, cosa improbable (vegeu l'itinerari 29), de donar el nom del poeta a un port i una canal al sud-est del pic d'Arinsal, a Andorra. Tanmateix el punt més elevat que porta el seu nom és l'asteroide 38671, anomenat Verdaguer justament en commemoració del centenari de la seva mort.

Sobre els itineraris

Els itineraris han estat agrupats per zones geogràfiques per tal de facilitar-ne la localització i atenent, a grans trets, a les regions per on els va recórrer el poeta. Així s'han dividit en quatre grups: Pirineu Oriental (Ripollès-Berguedà-Garrotxa-Capcir-Alt Empordà-Vallespir-Conflent-Cerdanya), Andorra, Pallars-Alt Urgell i Aran-Alta Ribagorça-Arieja. No obstant això, hi ha itineraris que estan a cavall de dues zones, una qüestió que es fa notar al començament de cada apartat. En cada fitxa, a més de l'itinerari, es facilita l'horari (bé sigui total o només d'ascensió), el desnivell, la situació, el punt i cota d'inici i arribada, l'accés a aquest punt, la cota màxima del recorregut i d'altres dades interessants, com ara refugis o transports (en el cas de les traveses). Per altra banda, aquesta informació resta complementada a l'apartat d'"Informacions d'interès".

Les descripcions van sovint entrelaçades amb les paraules del poeta, car, en els casos en què ha estat possible, és ell i

La Pica d'Estats i el Montcalm des del Port de Creussans, per on va passar Verdaguer

Núm.	Itinerari	Situació	Tipus d'itinerari	Dies	Temps	Desnivell (m)	Cota màx. (m)
1	Santuari de la Mare de Déu del Mont	Garrotxa/Alt Empordà	Ascensió	1	2 h 15'	800	1.124
2	Pica del Canigó	Conflent	Ascensió	2	5 h 30'	2.000	2.784
3	De Roques Blanques a vall de Cadi	Vallespir/Conflent	Ascensió/traversa	1	4 h 15'	600/600	2.305
4	Costabona	Vallespir	Ascensió	1	3 h	1.300	2.465
5	Pic de la Fossa de Gegant i estanys de Carança	Ripollès/Conflent	Ascensió/traversa	1	4 h 15'	850/550	2.801
6	Santuari de Núria	Ripollès	Ascensió	1	2 h 30'	800/50	1.985
7	De Núria a Eina pel coll d'Eina	Ripollès/Cerdanya	Traversa	1	4 h 10'	750/1.100	2.686
8	Puigmal	Ripollès	Ascensió i descens	1	4 h 45'	1.000/1.000	2.910
9	Coma Ermada i Costa Pubilla	Ripollès	Ascensió	1	2 h 30'	800	2.055
9	Santuari de Montgrony	Ripollès	Ascensió	1	1 h 15'	500	1.370
9	Fonts del Llobregat i Castellar de n'Hug	Ripollès/Berguedà	Traversa	1	2 h	150	1.500
10	D'Úrus a Gósol pel Comabona	Cerdanya/Berguedà	Traversa	1	9 h 30'	1.300/1.200	2.547
11	Estanys de Noedes	Conflent	Ascensió i descens	1	3 h 45'	700/700	2.323 (2.469)
12	Carlit	Cerdanya	Ascensió	1	6 h	1.500	2.921
13	Coll de Pimorent	Cerdanya/Arieja	Traversa	1	5 h 30'	800/600	2.040
13	Estany de Lanós	Cerdanya	Ascensió	1	1 h 45'	700	2.213
14	Estanys i circ de Pessons	Andorra	Ascensió i descens	1	5 h	900/900	2.704 (2.857)

Núm.	Itinerari	Situació	Tipus d'itinerari	Dies	Temps	Desnivell (m)	Cota màx. (m)
15	Pic de la Coma de Varilles	Andorra	Ascensió	1	2 h 30'	1.050	2.758
16	Pic de Casamanya	Andorra	Ascensió	1	3 h 50'	1.450	2.752
16	Estany d'Engolasters	Andorra	Ascensió	1	1 h 30'	600	1.616
17	De Sant Joan de l'Erm a Noris pel pic de Salòria	Alt Urgell/Pallars Sobirà	Travessa	2	10 h	1.700/1.950	2.789
18	Torreta de l'Ori	Alt Urgell/Pallars Sobirà	Ascensió i descens	1	3 h 45'	700/700	2.439
19	D'Anàs a Esterri d'Aneu pel coll de Campirme	Pallars Sobirà	Travessa	1	4 h 30'	950/1.100	2.024
20	D'Organyà a la Pobla de Segur per Santa Fe	Alt Urgell/Pallars Jussà	Travessa	1	8 h	1.400/1.400	1.680
21	Montsent de Pallars	Pallars Jussà	Ascensió i descens	1	5 h 30'	1.100/1.100	2.883
22	D'Espui a Boi pel port de Rus	Pallars Jussà/Alta Ribagorça	Travessa	1	4 h 30'	1.200/1.300	2.614
23	Pala Alta de Sarradé	Alta Ribagorça	Ascensió	1	4 h 30'	1.800	2.982
24	De Boi a Arties i Gessa pel port d'Oelha Crestada	Alta Ribagorça/Vall d'Aran	Travessa	1	9 h 30'	1.500/1.500	2.707
25	Tossal del Capseres	Alta Ribagorça	Ascensió i descens	1	8 h 30'	1.800/1.800	2.945
26	Aneto	Vall d'Aran/Alta Ribagorça	Ascensió i descens	3	24 h 30'	3.900/3.900	3.404
27	Port d'Urets (Maubèrme)	Vall d'Aran	Ascensió i descens	1	6 h	1.100/1.100	2.750 (2.880)
28	De Montgarri a Coflens (Mont Valier)	Vall d'Aran/Arieja	Travessa	1	7 h 45'	1.300/2.400	2.524 (2.838)
29	Montcalm i Pica d'Estats	Arieja/Andorra	Travessa	3	14 h 15'	3.000/2.700	3.143

Situació dels itineraris

1. Santuari de la Mare de Déu del Mont
2. Pica del Canigó
3. De la Presta a vall de Cadí, Sant Guillem de Combret i els Palets de Rotllà
4. Costabona
5. Pic de la Fossa del Gegant i estanys de Carançà
6. Santuari de Núria
7. De Núria a Eina pel coll d'Eina
8. Puigmal
9. Coma Ermada, Costa Pubilla i altres excursions per Montgrony
10. D'Urús a Gósol pel Comabona
11. Estanys de Noedes
12. Carlit
13. Coll de Pimorent i estany de Lanós
14. Estanys i circ de Pessons
15. Pic de la Coma de Varilles
16. Pic de Casamanya i estany d'Engolasters
17. De Sant Joan de l'Erm a Norís pel pic de Salòria
18. Torreta de l'Orri
19. D'Anàs a Esterrí d'Àneu pel coll de Campirme
20. D'Organyà a la Pobla de Segur per Santa Fe
21. Montsent de Pallars i estany Gento
22. D'Espui a Boí pel port de Rus
23. Pala Alta de Sarradé
24. De Boí a Arties i Gessa pel port d'Oelha Crestada
25. Tossal del Capseres
26. Aneto
27. Maubèrme i port d'Urets
28. De Montgarri a Coflens pel Mont Valier
29. Montcalm i Pica d'Estats

els seus mots, recolzats amb les nostres descripcions, qui ens fan de guia; i ens permeten a cada passa, o en les aturades, comparar (sense comentaris propis afegits) les seves observacions amb el nostre itinerari més de cent anys després. Aquesta és l'experiència essencial d'aquests recorreguts i la part més sorprenent. Els textos de suport (íntimament lligats amb l'itinerari), les descripcions del paisatge o les panoràmiques des del cim, són altre cop part indispensable per fruir de l'entorn amb el privilegi de la companyia dels mots del poeta.

Pel que fa a l'horari ressenyat, cal tenir en compte que és orientatiu. En les ressenyes s'indica la totalitat de l'horari quan es descriuen travesses o itineraris circulars, o només el recorregut de pujada quan es descriuen tan sols les ascensions. Evidentment l'horari és sense parades i pot variar molt en funció de cada excursionista.

Les abreviacions utilitzades en els itineraris són prou conegudes dins del món de l'excursionisme. En destaquem sobretot els GR, senders de gran recorregut (llargues rutes senyalitzades amb dues franges, vermella i blanca, sovint transfrontereres, enfront dels PR, senders de petit recorregut, senyalitzats amb una franja groga i una altra de blanca). També es fa referència sovint a l'Alta Ruta Pirinenca (HRP o ARP) que, de cap a cap, d'est a oest, segueix els trams més enlairats de la serralada, i el Gran Recorregut del Principat (GRP), per Andorra. Pel que fa a les dificultats seguim, en algun cas puntual, la classificació més àmpliament difosa de PD (poc difícil), en contraposició a F (sense cap mena de dificultat) i AD (bastant difícil). Igualment hem esmentat la dificultat de la grimpada amb I, II o III grau.

Parros i la vall de Vernatar tot pujant cap a la l'Estanh Nere, en el recorregut que el poeta va fer l'estiu del 1883

"Des del cim se veu [...] les Maleides de ple a ple". Panoràmica des del Tuc de Monges

La dificultat i llargada dels recorreguts és molt variada i és de menester fer una lectura de cada itinerari en la fitxa de dades que s'adjunta. Pel que fa a l'equipament, ateses les condicions de què disposava el poeta, no és necessari material especial en cap de les ascensions, llevat de l'estrictament necessari per a vies normals accessibles a excursionistes. Altrament, en els casos on el poeta era extremadament agosarat (per exemple la gelera de l'Aneto o algunes grimpades) en la descripció ja s'especifica el grau de dificultat. Així mateix, en general els itineraris estan pensats per realitzar-los a l'estiu tal i com va fer Verdagner, tot i que poden adaptar-se per a qualsevol època de l'any, fins i tot a l'hivern, alguns per dur-los a terme amb esquís de muntanya o raquetes. Evidentment, tractant-se sobretot d'itineraris que transcorren per alta muntanya, i especialment per aquells que són llargs, cal tenir un bon coneixement de l'entorn muntanyenc, coneixements d'orientació, sobre el temps atmosfèric i els canvis sobtats. I dur calçat adient, impermeable, roba d'abric, viandes, aigua, gorra i ulleres de sol... i evidentment brúixola i suport cartogràfic, a més de tenir una bona previsió de l'estona que ens cal per realitzar el recorregut. Altra vegada cal desconfiar aparentment de la lleugeresa de les rutes. N'hi ha de força dures, cosa que ens delata l'envejable forma física del poeta. Per acabar, i més tenint en compte l'alta sensibilitat que l'escriptor tenia envers el medi natural, cal recordar que hem de ser respectuosos i alleugerir la nostra empremta el màxim possible.

Pirineu Oriental

*(Ripollès, Berguedà, Garrotxa, Capcir,
Alt Empordà, Vallespir, Conflent i Cerdanya)*

Bona part de les ascensions als cims que Verdaguer va fer als Pirineus més orientals es van produir abans dels estius del 1882 i 1883, anys en què va fer les dues grans travesses pel Pirineu. L'agost del 1878, durant la seva estada al Montgrony, va pujar al Coma Ermada i s'arribà al pla de Monegals i a les Fonts del Llobregat. Durant el juliol del 1880, decidit ja a emprendre l'obra *Canigó*, probablement ascendí al Costabona des dels Banyes de la Presta, alhora que visitava diversos indrets al voltant del Canigó. El mateix mes s'arribà a Núria, des d'on pujà al Puigmal i als estanys de Carançà, molt probablement a Fontalba i a d'altres indrets que no han quedat especificats. El dia 1 d'agost arribava a Llivia, en travessa des de Núria per la vall d'Eina. D'allí tenia intenció de pujar a Meranges, Carlit, Lanós i Pimorent. Només sabem que des de Llivia, on hi devia romandre tot l'agost, devia realitzar unes quantes rutes, entre les quals molt probablement el Carlit, l'estany de Lanós, el pla de Barrés i potser el puig Peric i els estanys de Noedes (tot i que algunes fonts apunten que hi féu cap l'any 1881).

La pica del Canigó, des del Conflent, la va assolir en l'inici de la travessa del 1883 (l'11 de juliol). D'allí es va dirigir a Puigcerdà i Urús. El 22 de juliol partia cap al Cadí, en una travessa en forma de mitja lluna, fins a Gósol. El dia 23 de juliol continuava cap a la vall de Lavansa per Josa de Cadí i Tuixén. El 24 de juliol va arribar a la Seu d'Urgell.

Relació d'itineraris

1. Santuari de la Mare de Déu del Mont
2. Pica del Canigó
3. De la Presta a vall de Cadí, Sant Guillem de Combret i els Palets de Rotllà
4. Costabona
5. Pic de la Fossa del Gegant i estanys de Carançà

El Carlit des del costat de Lanós

6. Santuari de Núria
7. De Núria a Eina pel coll d'Eina
8. Puigmal
9. Coma Ermada, Costa Pubilla i altres excursions per Montgrony
10. D'Urús a Gósol pel Comabona
11. Estanys de Noedes
12. Carlit
13. Coll de Pimorent i estany de Lanós

Santuari de la Mare de Déu del Mont (1.124 m)

Una talaia vers el Canigó

L'estiu de l'any 1884 Verdaguer es refugià dalt del santuari de la Mare de Déu del Mont per tal d'enllestir l'obra *Canigó*. Havia arribat a Banyoles i d'allí, passant per Besalú, va triar aquest indret per acabar-la. Hi va romandre cinc setmanes. Molt probablement s'hi enfilà des de Besalú i Beuda pel camí vell el dia 25 o 26 de juliol, camí que ens descriu i que aquí hem resseguit. L'encimbellat santuari, amb una esplèndida vista damunt del Canigó, el Pirineu del Ripollès, la Garrotxa i l'Empordà, fou un lloc privilegiat per tal d'acabar aquesta obra. Alhora, també li va servir per recollir sensacions i contalles i es convertí en font d'inspiració de nous poemes.

Avui dia també ens hi podem arribar per carretera asfaltada des de la cruïlla del Vilar, a la carretera A-26, de Figueres a Besalú, prenent el trencall en direcció nord que també ens duu a Sant Martí Sesserres. O també hi podem anar des de Beuda o Maià de Montcal, per pistes asfaltades que s'uneixen vora Segueró i que van a espetegar a mitja pujada a l'altra carretera. En aquest cas passarem just per damunt de la fantàstica casa del Noguer de Segueró, amb la capella de Sant Teòfil, d'on es conta que hi vivia una de les tres famílies més riques de Catalunya, i on Verdaguer hi féu estades en què es trobà amb el botànic Vayreda, de la família que va adquirir el casalot al segle XIX.

El 12 de juny del 1932 l'Agrupació Excursionista de Catalunya va reunir vint-i-vuit autocars a Beuda i una pila de cotxes en un homenatge al poeta que va consistir en una multitudinària pujada a peu al santuari. Es col·locà una placa commemorativa i un relleu de mossèn Cinto. D'ençà de llavors encara es pot visitar la cambra on sojornà l'escriptor. Més recentment, amb motiu del centenari de la seva mort, es realitzà una altra caminada al santuari (24 de febrer del 2002) i diversos altres actes commemoratius. Així mateix, es va restaurar tot l'edifici i les estances. Verdaguer és omnipresent en el santuari, que s'ha convertit en un dels indrets de culte del personatge.

La serra del Mont és comparable, per sa estranya figura, a un enorme i bonyegut camell que baixa del Pirineu en direcció del golf de Roses, vora avall del Fluvià. Amb lo cim del gep sosté lo santuari, i al cim del cap lo castell de Falgars.

- **Accés i punt de sortida:** Beuda (338 m) o bé Besalú (150 m), a la Garrotxa.
- **Comarca:** Garrotxa i Alt Empordà.
- **Tipus d'itinerari:** Ascensió.
- **Cota màxima:** El Mont (1.124 m).
- **Horari:** 2 h 15' des de Beuda.
- **Desnivell total:** 800 m.
- **Mapa:** Garrotxa, 1:40.000, Alpina; Mapa Comarcal de Catalunya-Garrotxa, 1:50.000, ICC; Alta Garrotxa, 1:25.000, Alpina-Geoestel.
- **Refugi:** Hostatgeria del santuari de la Mare de Déu del Mont.

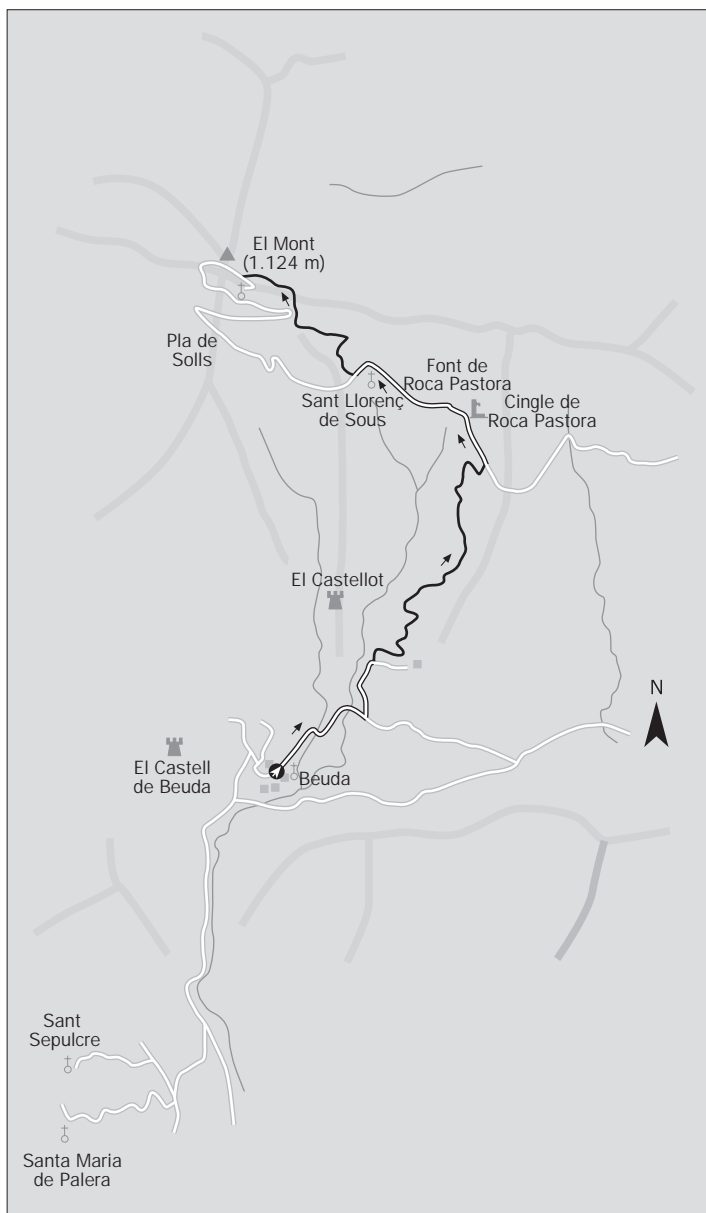
Itinerari

Partim de Besalú o bé directament des de Beuda. Si sortim de Besalú, el camí vell ara està asfaltat tot resseguint la carretera a Beuda (4 km). El GR 2, però, fa marrada per ponent, passa per Santa Maria de Palera (església romànica) i pel Sant Sepulcre. El Sant Sepulcre és l'església de Sant Domènec, antic priorat benedictí del Sant Sepulcre de Palera, que va esdevenir el lloc substitutiu del pelegrinatge al Sant Sepulcre de Jerusalem de Terra Santa en temps de les croades.

O h. Un cop a l'església romànica de Beuda (Sant Feliu), prenem la carretera que passa per la seva esquerra en direcció a Segueró. Passada la riera de Font Fresca, ens trobem el camí senyalitzat a mà esquerra.

Pujant al santuari del Mont

0 h 20'. Seguint la pista, un rètol ens indica un corriol a mà esquerra. Enfilem el camí muntanya amunt per l'est del Castellot o castell dels Moros o de les Bruixes (no hem de confondre'l amb el castell de Beuda, situat a ponent del poble pel vessant de llevant de la valleta). *"Al cim d'un serradet del repeu del Mont se veuen les runes del castell de Beuda [de fet es refereix a l'ara anomenat castell dels Moros], domi-*

*nant lo poble d'aquest nom. Part damunt, seguint lo mateix còrrec, a mà esquerra, se troben les d'una masia, aterrada fa trenta anys, de la qual no en resta més que un gentil llo-
rer, com per fer enveja a les del castell, descarnades i nues. Més amunt se troben pilots de pedres i senyals de parets, deixalles, sens dubte, d'un poble que, amb lo nom de Casal, vivia a l'ombra del monestir de Sous." Més amunt trobem la carretera asfaltada que puja al santuari. La seguim durant un tram cap a l'oest fins a la font de la Roca Pastora (a la dreta de la carretera). Des d'un mirador sobre el còrrec per on hem pujat veurem, al fons, una roca caiguda (vegeu més endavant "El terratrèmol de Roca Pastora").*

1 h 30'. Font de Roca Pastora. Seguim la carretera per trobar-nos a mà esquerra les restes del monestir de Sant Llorenç de Sous. Era un antic monestir benedictí, romànic, del segle XI, tot i que ja apareix documentat al segle IX. *"Eix està situat entre el castell de Beuda i el santuari del Mont, al fons d'un bonic redòs de la serra, en forma de petxina, mirant a sos peus, des de son balcó de cingles, les viles de Besalú, Banyoles i tota la Garrotxa de l'Empordà. Si ens fem càrrec del temps en què probablement fou fundat, nos semblarà un monjo que baixant de Sant Aniol d'Aguja, de muntanya en muntanya, s'aboca vora la balseira per veure sortir los darrers moros de l'Empordà, escalfat per la noble idea de colonitzar aqueixa hermosa i deserta plana, i de moralitzar sos habitants, mig salvatges. [...] Una sala del monestir serveix de temple a la parròquia de Sous, la més petita del bisbat, puix no té més que cinc focs, esgarriats per la muntanya. [...] Lo cementiri, contiguo a l'església, és un bosc de saüquers, ortigues i canyes, que se n'han ensenyorit, veient que no hi entra mai cap difunt a pledejar-los la terra. Encara que aquí no ve gaire a tomb dir-ho, aqueix és l'endret de Catalunya en què he vist gent de més llarga vida. Als voltants de la muntanya abunden los vells de vuitanta i noranta anys, i en ella mateixa hi ha una dona de cent tres, que va a missa encara per ses cames i trasteja per allí com una daina." Més enllà, a la banda oest, hi ha encara la font dels Monjos. "Davant lo que fou monestir raja abundantament la font dels Monjos. Un vell del país me digué que en temps antic no hi era, mes que, passant per allí uns perseguidors de moros, no em sapigué dir qui, sentiren una gran set, i exclamaren: 'Si Déu nos fes mercé d'un poc d'aigua!' I en lo mateix instant vegeren sortir aqueixa font de la terra."*

Seguim la carretera asfaltada fins a trobar aviat un sender a mà dreta que s'enfila directament al santuari del Mont. Passem el collet de Sorreses i ens tornem a trobar amb la carretera. La tornem a tallar i més amunt se'ns afegeix el

El monestir de Sous

camí que puja de Falgars i, finalment, el que ve del coll de Joncanat pel vessant nord. *“Pujant al santuari per la banda de Besalú, a l'arribar a la cima, se veu, sobre una capelleta, que hi ha un forat en la roca de l'esquerra: allí fou trobada per un bou l'hermosa imatge de Nostra Senyora del Mont.”* De fet, antigament el camí des de Besalú pujava fent llaçades en aquest darrer tram pel solell de la muntanya, però la carretera l'aterrà del tot. Quan s'hi arribava, hi havia llavors la capella de la Mare de Déu de les Agulles (imatge que ara es guarda dins de l'hostatgeria), indret on les mosses clavaven una agulla de cap negre o de cap blanc damunt d'un coixinet segons si volien un pretendent bru o ros.

2 h 15'. Mare de Déu del Mont (1.124 m).

La fundació del santuari

Sobre eixa fundació rodola per aquí una tradició popular que, encara que ningú ho haja fet, val la pena d'escriure: Una persona principal, no sabem si l'abat de Sous, tingué un somni de que havia de fer una capella a eixa venerada imatge en una altura. Féu avisar los mestres de casa, i la capella es començà en lo pla de Solls, que és entre Sous i l'actual santuari. L'endemà trobaren les eines en lo cim de la muntanya. Tornaren a treballar, i succeí lo mateix, fins que deixaren los fonaments de l'obra per a escomençar-la on la Verge la volia.

El terratrèmol de Roca Pastora

Una nit fosca de l'any 1828, los habitants de l'Empordà i de sa Garrotxa, i los de la vall del Fluvià fins a Olot, se desvetllaren sobtadament a un terratrèmol mai sentit en aqueixes terres des de que són apagats los volcans olotins que venim d'anomenar. [...] Què havia sigut? Ningú sapigué respondre a aqueixa pregunta, que feia tothom, senyant-se i pronunciant lo sant nom de Déu, fins que a la llum del dia vegeren la gran esllavissada que, des del cingle de Roca Pastora, baixava fins al fons del còrrec pregon que porta a Beuda les aigües dels voltants de Sous, cobrint tres quarts d'hora de vessant.

Un tros de cinglera, cansat d'estar dret al caire de la muntanya, fent sentinella segles i segles, se deixà caure rostall i, com un frontís que es deslliguà d'una basílica, com una ala que el temps arrancàs d'una antiga i enlairada fortalesa, se llançà per l'aiguavés, aixafant les oliveres, los roures i les rouredes, fins los mateixos penyals que ensopegà, si no volaren llestos, davant lo terbolí de rocs al pricipici. [...]

A la verge del Mont (càntics)

*Del Mont Verge maria
Reina de l'Empordà,
jo al Cel pujar voldria;
Verge Maria
dau-me la mà.*

*Anem, empordanesos,
d'amor de Déu encesos,
pugem a dalt del Mont
a veure aqueixa Estrella
que riu hermosa i bella
de nostra terra al front.
[...]*

Índex

Introducció.....	5
Agraïments	7
Verdaguer excursionista als Pirineus.....	9
Sobre els itineraris.....	13
Pirineu Oriental	19
1. Santuari de la Mare de Déu del Mont.....	21
2. Pica del Canigó	27
3. De la Presta a vall de Cadí; Sant Guillem de Combret i els Palets de Rotllà.....	34
4. Costabona	41
5. Pic de la Fossa del Gegant i estanys de Carançà	45
6. Santuari de Núria	49
7. De Núria a Eina pel coll d'Eina	52
8. Puigmal	55
9. Coma Ermada, Costa Pubilla i altres excursions per Montgrony.....	58
10. D'Urús a Gósol pel Comabona.....	64
11. Estanys de Noedes.....	71
12. Carlit	75
13. Coll de Pimorent i estany de Lanós	79
Andorra	85
14. Estanys i Circ de Pessons	87
15. Pic de la Coma de Varilles.....	92
16. Pic de Casamanya i estany d'Engolasters.....	98
Pallars-Alt Urgell	103
17. De Sant Joan de l'Erm a Norís pel Pic de Salòria ...	105
18. Torreta de l'Orri	112
19. D'Anàs a Esterrí d'Àneu pel coll de Campirme	117

20. D'Organyà a la Pobla de Segur per Santa Fe.....	124
21. Montsent de Pallars i estany Gento	129
22. D'Espui a Boí pel port de Rus	133
Aran-Alta Ribagorça-Arieja.....	137
23. Pala Alta de Sarradé.....	139
24. De Boí a Arties i Gessa pel port d'Oelha Crestada	144
25. Tossal del Capseres	149
26. Aneto	154
27. Maubèrme i port d'Urets.....	166
28. De Montgarri a Coflens pel Mont Valier	172
29. Montcalm i Pica d'Estats	178
Els Pirineus i Verdaguer	187
Informacions d'interès.....	191